

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра освітології і педагогіки

ШЕВЧУК Олег Мирославович

**Формування лідерських якостей у майбутніх педагогів
в закладі вищої освіти / Formation of Leadership Qualities in
Future Teachers in the Higher Education Institution**

спеціальність: 011 – Освітні, педагогічні науки
освітньо-професійна програма – Управління закладами освіти

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи
ОСУЗОМ-21
О.М. Шевчук

Науковий керівник:
к.е.н., доц. І. І. Білоус

В.о.завідувача кафедри
В. М. Чайка

ТЕРНОПІЛЬ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	6
1.1. Поняття та сутність лідерських якостей у педагогічній діяльності..	6
1.2. Психолого-педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх педагогів.....	12
Висновок до розділу 1.....	18
РОЗДІЛ 2. УМОВИ ТА ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	18
2.1. Освітнє середовище як чинник формування лідерських якостей у студентів.....	18
2.2. Сучасні освітні технології для розвитку лідерства у майбутніх педагогів..	24
Висновок до розділу 2.....	28
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ.....	30
3.1. Методологія та результати емпіричного дослідження лідерських якостей у майбутніх педагогів	30
3.2. Рекомендації майбутнім педагогам щодо розвитку лідерських якостей	36
Висновок до розділу 3.....	41
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	46
ДОДАТКИ.....	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Освіта відіграє ключову роль у формуванні сучасного суспільства, оскільки саме вона створює умови для розвитку особистості та формування її професійних і соціальних навичок. У сучасному світі зростає попит на фахівців, які не лише володіють високим рівнем професійної компетентності, а й здатні проявляти лідерські якості, керувати командами та надихати інших на досягнення спільних цілей. Це особливо важливо для педагогів, адже вони не тільки навчають, а й формують нові покоління, впливаючи на їхнє світосприйняття та ціннісні орієнтири.

Особливо актуальні сьогодні науково-практичні дослідження, що сприяють формуванню у молоді лідерських якостей. Серед українських науковців, які досліджують питання формування лідерських якостей і розробляють підходи, які впроваджуються в освітніх закладах різного типу, зокрема дошкільних, загальноосвітніх і вищої освіти можна виділити таких, як: д. пед. н., проф. О. Пометун, яка досліджує розвиток лідерства в освітньому середовищі, зокрема в контексті інтерактивного навчання; д. пед. н., академік НАПН України Н. Ничкало, яка вивчає питання професійного розвитку особистості, зокрема лідерські аспекти у фаховій освіті; д. пед. н., проф. С. Сиротенко, яка займається проблемами формування соціально-лідерських якостей у молоді; к. пед. н. О. Крамар, яка досліджує педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх фахівців; д. пед. н., проф. І. Єрмакова, її дослідження стосуються психологічних аспектів формування лідерства у молоді. Також проблемою лідерства як соціально-психологічного феномену займалися зарубіжні дослідники: Р. Бейлз, Р. Блейк, М. Вебер, Д. Гоулман, К. Левін, Мак-Грегор, Т. Мітчелл, Д. Моутон, Т. Ньюком, Ф. Слейтер, Р. Стогдилл, Ф. Фідлер, Р. Хаус, А. Хейр, Г. Холманс та ін.

Варто зазначити, що реальний шлях формування особистості молодого енергійного лідера – підготовка педагога-лідера, бо впоратися із завданням

формування вихованця-лідера зможе лише педагог, який усвідомив важливість цієї проблеми ще в роки своєї професійної освіти, знає, як розвивати лідерські якості у себе, у майбутньому – свого учня, і цілеспрямовано працюючий над цим вже сьогодні. Отже, заклади вищої освіти відіграють центральну роль у формуванні лідерських якостей у майбутніх педагогів. Вони забезпечують як теоретичну, так і практичну підготовку, створюючи умови для розвитку особистісних та професійних компетентностей. Проте традиційні підходи до педагогічної підготовки не завжди відповідають сучасним викликам, які потребують нового підходу до формування лідерських якостей. Це зумовлено не лише стрімким розвитком суспільства, а й зростаючою роллю педагогів у формуванні соціально активних, компетентних та відповідальних громадян.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження питань формування лідерських якостей у майбутніх педагогів у закладах вищої освіти. Це сприяє розвитку таких компетенцій, як ефективна комунікація, організаційні здібності, відповідальність та здатність до прийняття рішень, що є критично важливими для сучасного освітнього середовища.

Об'єкт дослідження – процес формування лідерських якостей у майбутніх педагогів.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови та методи формування лідерських якостей у здобувачів закладів вищої освіти.

Мета роботи – дослідити особливості формування лідерських якостей у майбутніх педагогів у закладі вищої освіти та визначити шляхи вдосконалення цього процесу.

Для реалізації поставленої мети визначено такі завдання:

1. Розкрити теоретичні основи формування лідерських якостей у майбутніх педагогів.
2. Дослідити умови та фактори розвитку лідерських якостей у закладі вищої освіти.
3. Провести емпіричне дослідження лідерських якостей студентів.

4. Розробити рекомендації щодо формування та розвитку лідерських якостей у майбутніх педагогів у закладах вищої освіти на основі проведеного емпіричного дослідження.

Для здійснення поставлених завдань в дослідженні були використані наступні методи: **теоретичні** (аналіз та синтез наукових джерел, педагогічної літератури, нормативно-правових документів для визначення основних аспектів формування лідерських якостей у майбутніх педагогів); **емпіричні** (анкетування, інтерв'ю, спостереження, бесіди для дослідження особливостей формування лідерських якостей у студентів).

Елементи наукової новизни одержаних результатів полягають у розробці теоретико-прикладних рекомендацій для вдосконалення процесу формування лідерських якостей у майбутніх педагогів.

Теоретична цінність роботи полягає в уточненні й доповненні наукових знань щодо поняття «лідерство» та розкритті особливостей розвитку лідерського потенціалу майбутніх педагогів у процесі їхньої професійної підготовки.

Практичне значення дослідження полягає у розробці рекомендацій щодо впровадження сучасних методів і технологій формування лідерських якостей у майбутніх педагогів у закладах вищої освіти.

Апробація та впровадження результатів наукового дослідження. Результати дослідження пройшли апробацію та отримали позитивну оцінку на: Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні процеси освітньої сфери України та країн Центральної Європи: стан, проблеми та перспективи» (4-5 грудня 2024 р., м. Тернопіль) за матеріалами яких опубліковано 2 тез.

Структура й обсяг дослідження. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків і списку використаних джерел (51 найменувань). Кожен з розділів містить підрозділи і висновки до кожного розділу. Загальний обсяг роботи становить 56 сторінки, з них основного тексту – 43 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

1.1. Поняття та сутність лідерських якостей у педагогічній діяльності.

Лідерські якості є важливим елементом професійної компетентності педагога. У сучасній освітній системі викладач має не лише передавати знання, а й бути прикладом, наставником і мотиватором для своїх учнів чи студентів. Розкриття поняття та сутності лідерських якостей у педагогічній діяльності дозволяє зрозуміти, яким чином ці характеристики сприяють ефективному навчанню та вихованню молодого покоління.

Варто зазначити, що аналізуючи сутність поняття «лідерство», можна виділити різні підходи до його тлумачення у педагогічних дослідженнях. Наприклад, у словниках та довідникових джерелах «лідерство» визначено як «становище, обов'язки, діяльність лідера; першість у чому-небудь» [8], «вплив на інших людей; реалізація організаційного керівництва, яка реалізується топ-менеджментом; охоплює (але не обмежується лише цим) розробку бачення, планування, прийняття рішень, мотивацію, організацію, розвиток, наділення повноваженнями й сприяння діяльності людей для досягнення конкретних цілей» [24], Н. Бабкова-Пилипенко розуміє лідерство як «соціальний процес взаємодії керівника та групи, спрямований на досягнення загальної мети» [5, с. 6], В. Карманенко як «використання різних прийомів впливу лідера (завдяки його якостям і здібностям) на інших членів групи з метою планування, координації та контролю їхньої спільної діяльності» [14, с. 8], І. Костира розглядав його як «результат взаємовідносин між лідером та членами групи, що здійснюють взаємні впливи й поєднані спільним прагненням у процесі досягнення результату» [17, с. 7], Н. Мараховська як «процес організації та управління колективом» [20, с. 7], В. Мороз як «процес реалізації позитивного впливу лідера групи на її членів під час досягнення групових цілей» [22, с. 6], Н. Семченко як «процес, за допомогою якого одна особа впливає на членів

групи» [33, с. 7], Г. Тітова як «провідний вплив особистості на членів команди щодо оптимізації вирішення групового завдання» [36, с. 8], В. Ягоднікова як «стосунки домінування і підпорядкування, впливу і прямування в системі міжособистісних стосунків у групі, які призводять до наміченої мети» [38, с. 6]. Отже, більшість авторів розглядає лідерство як процес (Н. Бабкова-Пилипенко, Н. Мараховська, В. Мороз, Н. Семченко), проте Г. Тітова визначає лідерство через поняття впливу, а В. Ягоднікова – через стосунки. Незважаючи на різноманітність підходів, спільним є трактування лідерства як явища, що виявляється в колективі та спрямоване на досягнення певного результату. Усі автори підкреслюють його груповий характер та орієнтацію на спільну мету.

Виходячи з вище проведеного аналізу, можемо запропонувати таке визначення, лідерство – це процес цілеспрямованого впливу особистості на групу, що забезпечує організацію, мотивацію та координацію спільної діяльності для досягнення спільної мети через ефективне використання комунікативних, організаційних та соціально-психологічних здібностей лідера. Таким чином, лідерство є багатогранним процесом, де поєднуються особисті риси, професійні навички та вміння надихати інших на досягнення спільної мети.

Аналіз наукових джерел свідчить про численні спроби визначити найважливіші риси, притаманні лідерам. До них часто відносять такі якості, як ініціативність, товариськість, почуття гумору, ентузіазм, дружелюбність, високі інтелектуальні здібності, впевненість у собі, активність, енергійність, знання своєї справи, здатність до творчого вирішення проблем, уміння ефективно спілкуватися, переконливість, уважність до думок інших, гідність, чарівність, рішучість і твердість. Науковці трактують лідерські якості по-різному. Так, С. Гармаш акцентує увагу на тому, що «формування лідерських якостей спирається на сукупність комунікативних, інтелектуально-логічних, творчо-методологічних, організаційних, світоглядних, інформаційно-пошукових та морально-психологічних аспектів» [10, с. 43]. Н. Мараховська розглядає лідерські якості як «цілісну особистісну характеристику, що підтримує високий

рівень педагогічної діяльності та охоплює мотиви, знання, навички лідерства та стабільну лідерську позицію» [20, с. 9]. Г. Тітова описує лідерські якості особистості як «такі, що виявляються в процесі діяльності та характеризуються організаторськими здібностями, ініціативністю, відповідальністю, умінням правильно оцінювати ситуацію та здатністю приймати необхідні рішення» [36, с. 9]. В. Ягоднікова виділяє такі компоненти лідерських якостей: мотиваційний, емоційно-вольовий, особистісний і діловий. Таким чином, узагальненого підходу до визначення ідеального набору характеристик лідера немає. У контексті педагогіки важливість лідерських якостей пов'язана з їхньою здатністю формувати ефективну взаємодію між педагогом і здобувачами освіти [38, с. 8].

У сучасній системі освіти лідерські якості педагога є важливим чинником, що визначає ефективність освітнього процесу та його здатність відповідати викликам часу. Педагог у вищій школі не лише передає знання, а й формує моральні, соціальні та професійні орієнтири студентів, будучи одночасно наставником, організатором і лідером. Лідерські якості є однією з ключових складових успішної педагогічної діяльності, оскільки вони визначають здатність педагога впливати на здобувачів освіти, спрямовувати їх до досягнення освітніх цілей і створювати позитивну атмосферу в освітньому середовищі.

У контексті педагогіки лідерство тлумачиться як процес соціально-психологічного впливу особистості на групу, спрямований на оптимальне досягнення загальної мети через взаємодію, натхнення та підтримку [2, с. 18]. Лідерські якості визначаються як сукупність особистісних характеристик, що дозволяють ефективно впливати на групу, мотивувати її членів до досягнення спільної мети та забезпечувати організацію освітнього процесу. Таким чином, лідерство є процесом соціального впливу, в якому лідер, використовуючи свій авторитет, знання та організаторські здібності, створює умови для досягнення успішного результату [42, с. 7].

Лідерські якості педагога включають когнітивні, емоційні, комунікативні та організаторські здібності, а також внутрішню мотивацію, здатність до рефлексії та прийняття рішень. На думку Б. Басса, ефективний лідер має такі риси, як харизма, креативність та емоційна чутливість, що сприяють побудові позитивного соціального середовища [19, с. 181]. Лідерські якості у педагогічній діяльності визначаються як інтегроване утворення, яке поєднує особистісні, соціально-психологічні й професійні властивості, що забезпечують ефективну організацію роботи, здатність впливати на інших і приймати оптимальні рішення [19, с.181]. Вони охоплюють низку компетенцій, зокрема емоційний інтелект, організаторські здібності, креативність, комунікативність, здатність до рефлексії та саморозвитку.

Педагог, як лідер, виконує подвійну функцію: забезпечує навчання здобувачів освіти та впливає на їхній особистісний розвиток. Згідно з аналізом досліджень, основними компонентами лідерських якостей педагога є:

1. Комунікативний компонент, який включає вміння встановлювати контакти, ефективно спілкуватися та передавати інформацію(Алексєєнко-Лемовська).
2. Організаторський компонент, що передбачає здатність до координації діяльності групи, прийняття рішень та організації освітнього процесу(1).
3. Гностичний компонент, який охоплює критичність мислення, здатність до аналізу та генерації нових ідей [2; 41].
4. Конструктивний компонент, що стосується проектування власної діяльності, адаптації до змін і гнучкості у прийнятті рішень [2].

Формування лідерських якостей майбутніх педагогів у закладах вищої освіти передбачає створення відповідних педагогічних умов, таких як [19, с. 183]:

- розвиток мотивації до саморозвитку та професійного вдосконалення;
- використання інтерактивних методів навчання, зокрема рольових ігор та тренінгів;

- формування емоційного інтелекту через практичні справи з рефлексії;
- інтеграція практичних знань з теоретичними основами феномену лідерства.

У сучасній педагогічній діяльності важливо поєднувати формальне і неформальне лідерство, забезпечуючи водночас емоційну підтримку та академічну дисципліну. Педагог-лідер є не лише джерелом знань, а й натхненником, який мотивує учнів до навчання, підтримує їхню ініціативу та творчість [41, с.7; 19].

Лідерські якості є важливою передумовою успішної педагогічної діяльності, оскільки вони сприяють не лише досягненню освітніх цілей, а й формуванню гармонійного соціально-психологічного клімату. Для розвитку цих якостей у педагогів необхідно створювати сприятливе освітнє середовище, яке стимулюватиме їхню професійну компетентність і особистісний розвиток [32, с. 138]. Таким чином, лідерство у педагогічній діяльності – це не лише набір якостей, а й стиль взаємодії, що трансформує процес навчання, роблячи його ефективним, інтерактивним і натхненним.

У педагогічній діяльності лідерські якості проявляються у здатності викладача впливати на освітній процес через власний приклад, знання та вміння створювати умови для розкриття потенціалу кожного здобувача освіти. Важливим аспектом є гармонійне поєднання професійної майстерності, педагогічного такту, емоційної стійкості та творчого підходу.

В контексті педагогічної діяльності вище зазначене тлумачення поняття лідерства дозволяє виокремити основні лідерські якості педагога, які є ключовими для успішного здійснення його професійної діяльності. Зокрема, це:

- **Комунікативні здібності:** Викладач повинен вміти чітко і зрозуміло доносити свої ідеї, вести діалог з учнями, слухати їх та враховувати їхню думку. Комунікабельність також допомагає створювати довірливу атмосферу в навчальному середовищі.

- Мотиваційний вплив: Педагог-лідер здатний мотивувати здобувачів освіти до пізнання, самовдосконалення та активної участі в освітньому процесі, використовуючи як зовнішні, так і внутрішні стимули.

- Соціально-психологічні навички: Уміння враховувати емоційний стан здобувачів освіти, адаптувати підхід до їхніх потреб і створювати позитивний психологічний клімат у групі є необхідними для успішного лідерства.

- Емоційна стійкість: Вміння зберігати самовладання у складних ситуаціях, що дозволяє ефективно вирішувати конфлікти та демонструвати приклад здобувачам освіти.

- Творчий підхід та інтелектуальна компетентність: Лідер-педагог активно застосовує інноваційні методи навчання, що робить освітній процес цікавим і продуктивним. А також має глибокі знання свого предмета, здатність до аналітичного мислення та розв'язання складних завдань.

- Здатність до саморозвитку: Лідерство в педагогіці вимагає постійного самовдосконалення, відкритості до нового досвіду і здатності адаптуватися до змін.

Як бачимо, лідерські якості педагога – це багатогранна система характеристик, яка включає професійні, особистісні та соціальні аспекти. Вони дозволяють педагогу ефективно впливати на здобувачів освіти, формуючи в них не лише знання, а й життєві навички та прагнення до саморозвитку.

Оскільки основною метою педагогічної діяльності є формування особистості, здатної до самостійного мислення, творчості та активної життєвої позиції, то слід зазначити, що лідерські якості педагога сприяють досягненню цієї мети через вміння надихати, розвивати критичне мислення та формувати командний дух. Це і є основними факторами, які сприяють не лише досягненню освітніх цілей, але й створенню умов для повноцінного розвитку молодого покоління [37, с. 15].

У той же час сучасна педагогічна діяльність стикається з численними викликами, такими як зниження мотивації студентів, нестача ресурсів та необхідність адаптації до цифрових технологій. У таких умовах лідерські якості

педагога стають ще більш важливими. Вони дозволяють ефективно реагувати на зміни, залучати студентів до активної участі в освітньому процесі та створювати нові форми співпраці. Водночас формування лідерських якостей у викладачів потребує систематичної підтримки. Необхідними є спеціальні програми професійного розвитку, що включають тренінги з лідерства, управління емоціями та комунікації.

Таким чином, лідерські якості у педагогічній діяльності – це не лише набір особистісних характеристик, а й інструмент впливу на освітній процес. Викладач-лідер здатен не просто передавати знання, а й формувати особистостей, які зможуть впевнено діяти у швидко змінюваному світі. Розвиток цих якостей у педагогів є ключовою умовою модернізації сучасної освіти та досягнення її основних цілей.

Отже, під лідерськими якостями майбутнього педагога слід розуміти комплекс особистісних, професійних та соціальних характеристик, які дозволяють педагогу ефективно впливати на освітній процес, створювати умови для розвитку потенціалу здобувачів освіти, а також сприяти формуванню в них не тільки знань, але й важливих життєвих навичок. Це, перш за все, включає комунікативні здібності, здатність до мотивації, емоційну стійкість, творчий підхід та інтелектуальну компетентність, а також бажання до постійного саморозвитку. Лідерські якості педагога необхідні для ефективної взаємодії з здобувачами освіти, формування у них критичного мислення, ініціативності, здатності до самостійної діяльності, а також розвитку відповідальності за власне навчання та майбутнє.

Сьогодні, у умовах швидких змін у суспільстві та освіті, на педагога покладається значна роль не лише в передачі знань, але й у вихованні активної життєвої позиції у молоді. Викладач, який володіє лідерськими якостями, не просто виконує свою функцію, але й надихає студентів, стимулює їх досягати більших результатів, ставити високі цілі та активно працювати над їх досягненням. Тому розвиток таких якостей у майбутніх педагогів є важливою

умовою їх професійного становлення та готовності до виконання соціальної місії в освітньому середовищі.

2.2. Психолого-педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх педагогів

Психолого-педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх педагогів є важливим аспектом сучасної педагогічної науки. Лідерські якості, якими володіє педагог, значною мірою визначають ефективність його роботи, взаємодію з здобувачами освіти, колегами та соціальним середовищем. Тому важливо з'ясувати, які психолого-педагогічні умови можуть сприяти розвитку таких якостей у майбутніх педагогів, а також як ці умови повинні бути реалізовані в освітньому процесі. Сформульовані в цьому контексті умови мають взаємозв'язок з багатьма аспектами педагогічної практики, починаючи від індивідуальних особливостей здобувачів і до організаційно-методичних підходів у навчанні [41, с. 8].

Психолого-педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх педагогів охоплюють як внутрішні, так і зовнішні фактори, які взаємодіють і взаємозалежні. До основних умов, що сприяють розвитку лідерських якостей, відносяться: створення позитивного освітнього середовища, підтримка психологічної безпеки, сприяння розвитку комунікативних та організаційних навичок, а також залучення до активної самореалізації в педагогічній діяльності [33, с. 25].

Одним із важливих аспектів є створення позитивного навчального середовища, яке стимулює активну участь здобувачів освіти у освітньому процесі. Педагогічне лідерство розвивається через безпосередню взаємодію студентів з викладачами та іншими здобувачами освіти. Студенти, які мають можливість активно брати участь у різних проектах, заходах, дискусіях, тренінгах та навчальних програмах, набувають важливих соціальних і комунікативних навичок, які є основою для розвитку лідерських якостей. Вони

вчаться не тільки формулювати свої ідеї, але й бути відкритими до нових поглядів і конструктивної критики, що є ключовим для успішного лідерства в педагогічній діяльності.

Психологічна безпека – ще одна важлива умова формування лідерських якостей у майбутніх педагогів. У середовищі, де студенти відчують підтримку, розуміння і комфорт, вони здатні розвивати свої сильні сторони, не боячись помилок. Саме помилки є частиною навчання, і педагог, який створює атмосферу довіри та безпеки, дає можливість майбутнім педагогам пробувати нові підходи, експериментувати і самовиражатися. Це дозволяє майбутнім педагогам розвивати не тільки інтелектуальні здібності, а й емоційну стійкість, що є важливим компонентом лідерства. Такий підхід забезпечує їхню впевненість у власних силах, здатність до самоконтролю та підтримки емоційної рівноваги в стресових ситуаціях.

Розвиток комунікативних та організаційних навичок також є необхідною умовою формування лідерських якостей. Успішний педагог-лідер повинен вміти встановлювати ефективні комунікації не тільки з учнями, але й з батьками, колегами, адміністрацією та іншими учасниками освітнього процесу. Для цього майбутній педагог повинен володіти різноманітними методами і прийомами взаємодії з людьми, вміти вирішувати конфлікти, організовувати групову роботу та сприяти розвитку командного духу серед учнів. Формування таких навичок потребує залучення студентів до різноманітних форм навчальної діяльності, зокрема рольових ігор, тренінгів, дискусій та симуляційних вправ. Вони дозволяють майбутнім педагогам відпрацьовувати ситуації, де потрібно проявити ініціативу, переконливість, чіткість у висловлюваннях і прийнятті рішень.

Іншим важливим фактором є стимулювання студентів до активної самореалізації в педагогічній діяльності. Педагогічні умови, що забезпечують розвиток лідерських якостей, повинні включати можливості для практичної реалізації знань та вмінь. Участь у педагогічній практиці, організація виховних заходів, участь у науково-дослідницькій діяльності дозволяють майбутнім

педагогам набути практичного досвіду, сформувати організаційні та управлінські здібності, що є основою лідерства в педагогічній діяльності. Через активну участь у реальних ситуаціях студент набуває досвіду організації навчального процесу, керування групами, а також взаємодії з учнями та колегами в умовах реального освітнього середовища.

Завданням викладачів є не тільки передати знання майбутнім педагогам, але й допомогти їм зрозуміти сутність лідерства як професійної якості. Це означає, що навчання лідерству в педагогічних закладах освіти повинно включати як теоретичні знання, так і практичні навички, що забезпечують реалізацію лідерських функцій у майбутній професії. Педагогічне лідерство повинно стати частиною педагогічної культури, адже саме через нього здійснюється процес впливу на учнів, мотивування їх до самовдосконалення і участі у колективній діяльності. Лідер у педагогічному середовищі має не тільки здатність впливати на колектив, а й стимулювати здобувачів освіти до розкриття їхнього потенціалу, що є важливим елементом розвитку сучасної освіти.

Усвідомлення важливості психологічної і педагогічної підготовки студентів до лідерської діяльності є необхідною умовою для формування лідерських якостей. У результаті відповідної організації освітнього процесу, який включає активні методи навчання, розвиток комунікативних і організаційних навичок, а також практичне залучення до педагогічної діяльності, студенти мають можливість стати не лише кваліфікованими фахівцями, але й ефективними лідерами в освітньому середовищі. Це сприятиме їхній успішній професійній діяльності, а також впливу на розвиток суспільства в цілому через позитивний приклад і ефективне управління процесом навчання та виховання [28, с. 213].

Варто наголосити, що психолого-педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх педагогів є комплексом факторів, які сприяють розвитку особистісних рис, необхідних для ефективного виконання професійної діяльності. Ці умови створюються у процесі навчання та виховання в закладах

вищої освіти та базуються на врахуванні індивідуальних потреб, можливостей і професійних запитів студентів.

Основною передумовою для формування лідерських якостей є створення розвивального середовища. Воно передбачає організацію навчального процесу, де домінує атмосфера підтримки, довіри і взаємоповаги. Таке середовище забезпечує можливість для студентів проявляти ініціативу, виявляти організаторські здібності, брати участь у колективній діяльності та застосовувати свої знання на практиці. Відповідно до досліджень, проведених у статтях, розвивальне середовище формується через інтерактивні форми роботи, як-от тренінги, рольові ігри та колективні творчі проекти, що сприяють розвитку комунікативних та організаторських навичок [2; 19; 41].

Іншим важливим аспектом є врахування індивідуальних психологічних особливостей студентів. Формування лідерських якостей потребує врахування їхніх мотивацій, цінностей, особистісних інтересів та стилю мислення. Такий підхід дозволяє викладачам і наставникам створювати персоналізовані стратегії розвитку, які ефективно сприяють зростанню кожного студента.

Особливу роль у формуванні лідерських якостей відіграє практичний досвід. Це включає участь у педагогічній практиці, де студенти мають змогу застосовувати свої знання у реальних умовах, розвиваючи навички керування колективом, прийняття рішень і вирішення конфліктів. Організація педагогічної практики як складової навчального процесу забезпечує умови для розвитку таких якостей, як відповідальність, впевненість у собі, стійкість до стресу та емоційна зрілість [34, с.223].

Ключовим чинником є також формування мотиваційно-ціннісної сфери. Розвиток лідерських якостей неможливий без розуміння студентами важливості цих якостей для їхньої професійної діяльності. Освітній процес має бути спрямований на усвідомлення студентами значущості лідерських умінь, що формує у них мотивацію до самовдосконалення та самореалізації.

Особливу увагу слід приділити підготовці науково-педагогічного складу закладів освіти до роботи з майбутніми педагогами-лідерами. Це включає

володіння методиками індивідуального підходу, наставництва та коучингу. Викладачі мають бути не тільки фахівцями у своїй галузі, але й зразком лідерства, демонструючи професійну етику, відповідальність та відкритість до змін.

Таким чином, психолого-педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх педагогів включають створення розвивального освітнього середовища, врахування індивідуальних психологічних особливостей, забезпечення практичного досвіду, розвиток мотиваційно-ціннісної сфери та підготовку кваліфікованих педагогів-наставників. Ці умови є основою для виховання педагогів-лідерів, здатних ефективно впливати на освітній процес і сприяти розвитку молодого покоління.

Висновок до розділу 1

Лідерські якості є важливою складовою професійної компетентності педагога, спрямованою на ефективну організацію освітнього процесу. У даному розділі розглянуто сутність лідерства в педагогічній діяльності, його груповий характер та орієнтацію на досягнення спільних цілей. Лідерство визначено як цілеспрямований вплив на групу через комунікативні, організаторські та соціально-психологічні здібності педагога. Виокремлено основні компоненти лідерських якостей: комунікативний, організаторський, гностичний і конструктивний. Формування цих характеристик у майбутніх педагогів базується на позитивному освітньому середовищі, мотивації до саморозвитку та інтерактивних методах навчання.

Таким чином, розвиток лідерських якостей у майбутніх педагогів є багатогранним процесом, що включає професійні, особистісні та соціальні аспекти. Педагог-лідер сприяє не лише досягненню освітніх цілей, але й формує в здобувачів освіти життєві навички та здатність до самостійного мислення. Формування таких якостей у майбутніх педагогів є основою для їх професійного становлення та успішної реалізації в освітньому середовищі.

РОЗДІЛ 2. УМОВИ ТА ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

2.1. Освітнє середовище як чинник формування лідерських якостей у студентів.

Освітнє середовище відіграє ключову роль у формуванні професійних і особистісних якостей майбутніх педагогів. Воно виступає системою впливів, які через навчальні, комунікативні та організаційні аспекти впливають на розвиток студентів як професіоналів і як лідерів. Цей процес особливо актуальний у контексті реформування сучасної освіти, що вимагає від викладачів високого рівня підготовки, інтеграції знань, умінь, особистісних якостей, а також лідерських здібностей для ефективного функціонування в умовах змін і глобалізації [49].

Освітнє середовище сьогодні розглядається як психолого-педагогічна система, що забезпечує особливі умови для розвитку особистості. На думку деяких вітчизняних вчених, освітнє середовище – це система умов для розвитку особистості, що забезпечує також необхідні можливості в соціальному та просторово-змістовному середовищі. Головною його характеристикою є модальність, яка характеризується можливостями розвитку активності учнів, їх особистої свободи та незалежності. Ця діяльність передбачає ініціативу, прагнення, наполегливість та вміння відстоювати та відстоювати свої інтереси.

Відповідно до теорії можливостей Гібсона, ключовим елементом у відносинах між середовищем і суб'єктом (учнем) є можливість: чим активніше та інтенсивніше здобувач освіти використовує можливості, які надає середовище, тим ефективнішим є його самоосвіта та розвиток [47].

Розвиток лідерських якостей у студентів є багатогранним процесом, який поєднує формування професійної компетентності із розвитком особистісних характеристик. Лідерство в освітньому середовищі можна розглядати як цілісну систему, що передбачає організацію навчальної діяльності з орієнтацією на

розвиток критичного мислення, вміння працювати в команді та приймати рішення в умовах невизначеності [25, с. 6-7]. У монографії «Освітнє лідерство: від теорії до практики» підкреслюється, що освітнє середовище має бути спрямоване на формування індивідуальних траєкторій розвитку студентів, сприяючи розкриттю їхнього потенціалу як лідерів [25, с. 8].

Освітнє середовище у закладах вищої освіти визначається як сукупність матеріальних і нематеріальних чинників, які спрямовані на створення умов для соціалізації та професіоналізації студентів [23, с. 118]. Воно включає як формальні компоненти, такі як освітні програми, навчально-методичні комплекси, так і міжособистісну взаємодію між студентами та викладачами. Саме останній аспект є вирішальним для формування лідерських якостей. Модель випускника закладу вищої освіти, згідно з сучасними дослідженнями, передбачає наявність не лише професійних компетентностей, але й таких рис, як ініціативність, відповідальність, здатність до самореалізації та комунікації [23, с. 119]. Освітнє середовище стимулює розвиток лідерських якостей через створення можливостей для активної участі студентів у навчальній та позанавчальній діяльності. Наприклад, залучення до студентського самоврядування або проєктної роботи дає можливість проявити ініціативу, навчитися приймати відповідальні рішення та організовувати командну роботу. Такі практики сприяють формуванню впевненості у собі, відповідальності та здатності мотивувати інших.

У закладі вищої освіти студенти стикаються з реальними соціальними ситуаціями, які вимагають від них лідерських навичок. Наприклад, організація заходів або координація групових завдань дозволяє студентам розвивати навички комунікації, ефективного планування та вирішення конфліктів. Крім того, взаємодія з однолітками і викладачами сприяє розвитку емпатії, уміння враховувати потреби інших та працювати в команді.

Вплив освітнього середовища закладу вищої освіти на розвиток лідерських якостей у студентів є ключовим чинником, що визначає успішність підготовки майбутніх педагогів-лідерів. Освітнє середовище – це складна

система взаємодій між здобувачами освіти, викладачами, навчальними матеріалами, фізичним простором, культурою закладу та впливом зовнішнього соціального середовища [29, с. 84]. Саме в цій системі закладаються основи для розвитку особистісних рис, необхідних для ефективного лідерства. Загалом, освітнє середовище закладу вищої освіти – це динамічна система, яка складається з таких компонентів:

1. Психологічний клімат — атмосфера довіри, взаємоповаги і підтримки, що сприяє формуванню мотивації до навчання та ініціативності.

2. Соціальні взаємодії – зв'язки між студентами, викладачами та адміністрацією, які стимулюють розвиток комунікативних та організаторських здібностей.

3. Освітні ресурси – доступ до сучасних технологій, навчальних матеріалів і просторів для колективної роботи, які сприяють розширенню кругозору та критичного мислення.

4. Культурна складова – система традицій, цінностей і норм, які визначають модель поведінки студентів у спільноті.

Усі ці компоненти утворюють багатогранний простір, у якому студент може реалізувати свої лідерські амбіції, розвивати професійні навички та формувати ціннісні орієнтири.

Заклад вищої освіти формує освітнє середовище через педагогічну діяльність, методичну організацію навчання, культурні традиції та інфраструктурні умови. Цей комплекс впливає на мотивацію, соціалізацію, творчий розвиток і формування ціннісних орієнтацій студентів. У контексті розвитку лідерських якостей освітнє середовище можна розглядати як платформу для набуття студентами досвіду комунікації, управління, прийняття рішень і взаємодії у команді.

Один із основних елементів впливу освітнього середовища – це психологічний клімат. Атмосфера довіри, взаємоповаги та підтримки сприяє розвитку ініціативності, упевненості у собі та готовності брати на себе відповідальність. Позитивний психологічний клімат заохочує студентів до

самовираження, експериментування та вирішення складних завдань, що є важливими компонентами лідерства. Наприклад, студент, який відчуває, що його ідеї цінують, більше схильний до прояву ініціативи та пропозицій.

Освітній процес у закладі вищої освіти має бути організований так, щоб максимально сприяти розвитку лідерських якостей. Викладачі, які володіють навичками лідерства, стають прикладом для студентів, надихаючи їх на саморозвиток. Викладачі є важливими агентами освітнього середовища. Вони виступають не лише носіями знань, але й наставниками, які формують у студентів позитивне ставлення до навчання, готовність до викликів і здатність до лідерства. Наставницька роль викладачів реалізується через підтримку, надання зворотного зв'язку, індивідуальний підхід і створення можливостей для розвитку. Залучення студентів до інтерактивних методів навчання, таких як групові проекти, дебати, рольові ігри та симуляції, дозволяє їм розвивати комунікативні та організаторські здібності, критичне мислення та навички ефективної роботи в команді [37, с. 14].

Інфраструктурний аспект освітнього середовища також має важливе значення. Наявність сучасних навчальних ресурсів, комфортних навчальних приміщень і доступу до інформаційних технологій створює сприятливі умови для реалізації лідерського потенціалу студентів. Використання цифрових платформ і онлайн-інструментів дозволяє студентам проявляти ініціативу, координувати роботу в командах і знаходити інноваційні рішення.

Культура закладу вищої освіти є ще одним важливим фактором. Якщо заклад культивує цінності співпраці, взаємодопомоги, інноваційності та відкритості до змін, це формує у студентів прагнення до самореалізації та лідерства. Культурні заходи, студентське самоврядування, волонтерські ініціативи й участь у соціальних проєктах допомагають студентам відчувати свою значущість і впливати на навколишнє середовище.

Особливу роль у впливі освітнього середовища відіграє педагогічна практика. У процесі практики студенти мають змогу реалізувати свої знання, вміння й навички у реальних умовах, відчувати відповідальність за свої

рішення та дії. Це дозволяє їм розвивати організаторські здібності, удосконалювати комунікацію та формувати лідерський стиль роботи. Зіткнення з реальними викликами під час педагогічної практики сприяє формуванню емоційної стійкості та здатності приймати рішення в умовах стресу.

Крім того, важливим компонентом є соціальна взаємодія. Залучення до спільних проєктів, командних завдань та участь у студентських організаціях розвиває вміння співпрацювати, враховувати думку інших і мотивувати команду до спільних дій. Участь у таких формах діяльності допомагає студентам зрозуміти значення лідерства як процесу, спрямованого на досягнення колективної мети.

Нарешті, освітнє середовище сприяє розвитку лідерських якостей через можливість рефлексії. Аналіз власних дій, отримання зворотного зв'язку від викладачів та однолітків, обговорення успіхів і помилок дозволяють студентам усвідомлювати свої сильні сторони та визначати напрями для самовдосконалення.

Варто відмітити, що освітнє середовище також має враховувати особливості соціокультурного контексту, у якому функціонує заклад вищої освіти. Зокрема, значення має адаптація навчальних програм до потреб ринку праці та суспільних викликів. Наприклад, у дослідженні Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України зазначено, що освітнє середовище має бути спрямоване на створення умов для гармонійного розвитку особистості, включаючи такі аспекти, як інтеграція соціальних і професійних цінностей, розвиток моральної стійкості та вміння працювати в умовах невизначеності [26, с. 7].

Особливе значення в освітньому середовищі належить викладачам, які є ключовими суб'єктами формування лідерських якостей студентів. У монографії «Освітнє лідерство» наголошується на важливості компетентності викладача, яка полягає не лише у викладанні навчального матеріалу, але й у стимулюванні студентів до саморозвитку, критичного мислення та творчої діяльності [25, с. 71]. Викладач, який сам є лідером, може стати прикладом для студентів,

формуючи у них позитивне ставлення до освітнього процесу та мотивацію до професійного зростання.

Формування лідерських якостей також потребує залучення студентів до позанавчальної діяльності, зокрема участі у студентських організаціях, волонтерських проектах, молодіжних ініціативах тощо. Ці види діяльності сприяють розвитку організаційних здібностей, відповідальності, комунікативності та навичок роботи в команді, що є ключовими для майбутніх педагогів [25, с. 104].

Отже, освітнє середовище у закладах вищої освіти є складною системою, яка через організацію освітнього процесу, міжособистісні взаємодії, використання сучасних технологій та залучення до позанавчальної діяльності формує лідерські якості у майбутніх педагогів. Водночас, важливо забезпечити гармонійний баланс між формальними та неформальними складовими цього процесу, враховуючи потреби та індивідуальні особливості студентів.

Таким чином, освітнє середовище закладу вищої освіти відіграє вирішальну роль у формуванні лідерських якостей у студентів. Воно створює умови для розвитку ініціативності, відповідальності, комунікативних і організаторських здібностей, а також сприяє формуванню цінностей, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Завдяки поєднанню позитивного психологічного клімату, підтримки викладачів, сучасної інфраструктури та залучення до соціально-культурної діяльності студенти мають змогу розвивати свій лідерський потенціал. Лідерські якості, розвинуті у студентів за час навчання, стають основою для їх успішної реалізації як педагогів-лідерів, здатних ефективно впливати на освітній процес і мотивувати молоде покоління до розвитку.

2.2. Сучасні освітні технології для розвитку лідерства у майбутніх педагогів

Сучасні освітні технології є потужним інструментом для розвитку лідерських якостей у майбутніх педагогів. В умовах сучасної освіти, яка потребує адаптації до швидких змін у суспільстві, педагоги повинні володіти не лише фаховими знаннями, а й умінням лідирувати в освітньому процесі, організовувати взаємодію та мотивувати своїх учнів. Інноваційні освітні технології дозволяють ефективно інтегрувати ці навички у професійну підготовку педагогів, сприяючи їхньому особистісному і професійному зростанню.

Однією з ключових технологій є інтерактивне навчання, яке спрямоване на активне залучення студентів у процес навчання. Інтерактивні методи, такі як рольові ігри, мозковий штурм, кейс-методи та ділові ігри, допомагають майбутнім педагогам моделювати реальні ситуації та вирішувати завдання, які вимагають організаторських і комунікативних здібностей. Наприклад, під час розігрування педагогічних кейсів студенти набувають досвіду управління класом, вирішення конфліктів та прийняття відповідальних рішень. Ці методи сприяють розвитку емпатії, здатності розуміти інших і враховувати їхні потреби, що є важливим аспектом лідерства.

Як бачимо, сучасні освітні технології, зокрема інтерактивні методи навчання, є ефективними інструментами для розвитку лідерських якостей. Наприклад, групові проекти, дебати, симуляції та інші методики стимулюють у студентів розвиток навичок управління, комунікації, емпатії та критичного аналізу. Важливо, щоб ці методики поєднувалися з можливістю самооцінки й рефлексії, які дозволяють студентам усвідомлювати свої сильні сторони та сфери для розвитку [26, с. 185]

Ще однією інноваційною технологією є проектне навчання, яке надає студентам можливість працювати над розв'язанням реальних проблем у команді. Виконання проектів вимагає від студентів планування, організації,

розподілу обов'язків та оцінювання результатів. Це не тільки формує управлінські навички, але й розвиває вміння працювати в команді, слухати думку інших і мотивувати колектив на досягнення мети. Наприклад, створення освітнього проєкту, спрямованого на впровадження інновацій у шкільне середовище, дозволяє студентам проявити свої лідерські здібності в реальному контексті.

Технології коучингу та наставництва також є важливим елементом підготовки педагогів-лідерів. Коучинг передбачає індивідуальну роботу з викладачем або наставником, який допомагає студенту визначати цілі, розробляти стратегії для їх досягнення та аналізувати результати. Цей підхід сприяє усвідомленню студентами своїх сильних і слабких сторін, формуванню відповідальності за власний розвиток і здатності до саморефлексії. Наставництво ж дозволяє студентам отримати цінний досвід спілкування з професіоналами у сфері освіти, переймати їхній досвід і навички.

Технології змішаного навчання (blended learning) відкривають нові можливості для розвитку лідерських якостей, поєднуючи традиційні форми навчання з використанням цифрових платформ. Завдяки онлайн-курсам, інтерактивним вебінарам та цифровим симуляторам студенти можуть отримувати знання у зручний для них час, а також розвивати навички самоорганізації та управління часом. Використання платформ для спільної роботи, таких як Google Workspace або Microsoft Teams, дозволяє студентам спільно працювати над завданнями, координуючи свої дії та розвиваючи командну взаємодію.

Важливою технологією є також емоційно-орієнтоване навчання, яке спрямоване на розвиток емоційного інтелекту студентів. Емоційний інтелект є однією з основ лідерства, адже він дозволяє розуміти власні емоції, управляти ними та враховувати емоції інших. Використання тренінгів з розвитку емоційного інтелекту, симуляційних вправ на розуміння емоційних станів, а також обговорення етичних дилем сприяють формуванню в майбутніх

педагогів навичок управління емоціями, співпереживання та ефективного вирішення конфліктів.

Сучасні цифрові технології, такі як штучний інтелект і віртуальна реальність, відкривають нові перспективи для розвитку лідерства у педагогів. Наприклад, віртуальні симулятори дозволяють студентам моделювати складні педагогічні ситуації, аналізувати свої дії та отримувати зворотний зв'язок. Використання штучного інтелекту для персоналізації навчального процесу дозволяє адаптувати завдання під рівень підготовки студентів, що сприяє більш ефективному розвитку їхніх навичок.

Не менш важливою є технологія формувального оцінювання, яка сприяє розвитку рефлексії та усвідомленню студентами своїх досягнень і зон росту. Завдяки постійному зворотному зв'язку викладачі допомагають студентам аналізувати свої дії, визначати сильні сторони та працювати над вдосконаленням. Формувальне оцінювання дозволяє студентам усвідомлювати власну відповідальність за результати навчання та формувати активну життєву позицію, що є важливим компонентом лідерства.

Таким чином, сучасні освітні технології відкривають широкі можливості для розвитку лідерських якостей у майбутніх педагогів. Вони дозволяють створити інтерактивне, гнучке та адаптивне освітнє середовище, яке сприяє формуванню ініціативності, відповідальності, емоційної стійкості та організаторських здібностей. Інтеграція цих технологій у процес підготовки педагогів є важливою умовою для виховання освітніх лідерів, здатних ефективно впливати на сучасний освітній процес і сприяти розвитку суспільства.

Також, не слід забувати про надзвичайно важливу роль педагогічної практики та неформальної освіти у формуванні лідерського потенціалу майбутніх педагогів, оскільки ці аспекти навчання сприяють інтеграції теоретичних знань і практичних навичок, які формують базис для професійного зростання. Обидві ці складові освіти створюють унікальні можливості для

студентів, допомагаючи їм розвивати організаторські здібності, комунікативні навички, відповідальність і креативність.

Педагогічна практика є важливим компонентом освітнього процесу, адже вона дозволяє студентам набути безпосереднього досвіду в реальних умовах роботи з здобувачами освіти. В умовах навчального середовища майбутні педагоги стикаються з реальними викликами: необхідністю керувати освітнім процесом, організовувати взаємодію між здобувачами освіти, вирішувати конфліктні ситуації та приймати рішення у непередбачуваних обставинах. Цей досвід допомагає студентам формувати лідерські навички, такі як впевненість у собі, здатність до управління колективом і прийняття відповідальних рішень.

Під час педагогічної практики студенти мають змогу спостерігати за роботою досвідчених педагогів, переймати їхній досвід і методи роботи, а також розвивати власний стиль викладання. Участь у підготовці та проведенні уроків, виховних заходів, а також співпраця з батьками учнів розвивають організаторські здібності студентів, їхню здатність до планування, делегування завдань і мотивації інших. Важливим аспектом є також отримання зворотного зв'язку від викладачів-кураторів, що сприяє рефлексії та вдосконаленню професійних умінь.

Неформальна освіта доповнює формальне навчання і надає широкий спектр можливостей для розвитку лідерського потенціалу. Участь студентів у тренінгах, воркшопах, волонтерських проектах, молодіжних організаціях і культурно-освітніх заходах дозволяє їм розширювати свій досвід, спілкуватися з різними людьми, працювати в команді та вирішувати соціальні проблеми. Наприклад, волонтерська діяльність у громадських проектах вчить студентів співчуття, відповідальності та здатності приймати рішення в умовах обмежених ресурсів [25, с. 192].

Крім того, участь у неформальних освітніх заходах стимулює розвиток таких якостей, як ініціативність, креативність і здатність адаптуватися до змін. Організація студентських клубів, проведення освітніх семінарів, підготовка до участі у конкурсах або конференціях дозволяють студентам брати на себе роль

лідера, координувати дії інших і досягати спільних цілей. Неформальна освіта сприяє формуванню критичного мислення, вміння аналізувати ситуації та знаходити інноваційні рішення, що є важливими компонентами лідерства.

Спільна участь у педагогічній практиці та неформальній освіті дозволяє студентам розвивати соціальні компетенції. Вони вчаться співпрацювати з різними людьми, враховувати їхні потреби та будувати ефективну комунікацію. Наприклад, участь у дебатних клубах розвиває навички аргументованого висловлювання, а робота в командних проектах – вміння вести переговори та вирішувати конфлікти.

Важливим аспектом обох цих компонентів є розвиток мотивації до самовдосконалення. Педагогічна практика дозволяє студентам усвідомити значення лідерства у професійній діяльності, а неформальна освіта відкриває можливості для реалізації свого потенціалу в різних соціальних контекстах. Таким чином, ці складові освіти сприяють формуванню активної життєвої позиції, що є важливою умовою для виховання педагогів-лідерів.

У підсумку, педагогічна практика та неформальна освіта відіграють важливу роль у формуванні лідерського потенціалу майбутніх педагогів. Вони забезпечують розвиток професійних, соціальних і особистісних якостей, необхідних для успішної педагогічної діяльності. Завдяки цим компонентам освіти студенти набувають досвіду лідерства, що стає основою для їхньої успішної роботи у майбутньому.

Висновок до розділу 2

Освітнє середовище закладу вищої освіти є важливим фактором формування лідерських якостей у майбутніх педагогів. Воно створює умови для розвитку ініціативності, відповідальності, комунікативних і організаторських навичок. Загалом, освітнє середовище закладу вищої освіти – це динамічна система, яка складається з таких компонентів, як психологічний клімат, соціальні взаємодії, освітні ресурси та культурна складова. Усі ці компоненти утворюють багатогранний простір, у якому студент може реалізувати свої

лідерські амбіції, розвивати професійні навички та формувати ціннісні орієнтири. Саме викладачі, як наставники, мотивують студентів до саморозвитку, навчаючи їх лідерським підходам через приклад і підтримку.

Потужним інструментом для розвитку лідерських якостей у майбутніх педагогів також є сучасні освітні технології. В умовах сучасної освіти, яка потребує адаптації до швидких змін у суспільстві, педагоги повинні володіти не лише фаховими знаннями, а й умінням лідирувати в освітньому процесі, організовувати взаємодію та мотивувати своїх учнів. Інноваційні освітні технології дозволяють ефективно інтегрувати ці навички у професійну підготовку педагогів, сприяючи їхньому особистісному і професійному зростанню.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

3.1. Методологія та результати емпіричного дослідження лідерських якостей студентів

Проблема формування лідерських якостей у студентів педагогічних спеціальностей є важливою складовою сучасної педагогічної науки. У зв'язку з цим було обрано емпіричний підхід, який дозволяє отримати конкретні дані про рівень розвитку лідерських якостей у студентів. Основна мета дослідження – виявити, які чинники впливають на формування цих якостей і як вони змінюються в процесі навчання в університеті.

Методологія емпіричного дослідження лідерських якостей майбутніх педагогів передбачає використання комплексного підходу, який об'єднує кількісні та якісні методи аналізу. Вибір такого підходу зумовлений необхідністю не лише оцінити рівень сформованості лідерських якостей, а й дослідити специфічні чинники, які впливають на їхній розвиток. У дослідженні враховуються теоретичні основи сучасної педагогічної науки та психології, що акцентують увагу на інтегративному характері лідерських якостей, їхній залежності від індивідуальних особливостей особистості та навчального середовища.

Для проведення дослідження було застосовано кілька методів, зокрема анкети, опитування, тести на визначення лідерських якостей, а також спостереження за поведінкою студентів у навчальних та позанавчальних ситуаціях. Даний підхід дозволяє зібрати як кількісні, так і якісні дані, що дають змогу зробити обґрунтовані висновки про рівень сформованості лідерських якостей у студентів.

Вибір досліджуваної групи є важливим етапом, оскільки від нього залежить репрезентативність результатів дослідження. Оскільки лідерські якості є важливою складовою професійної підготовки майбутніх педагогів,

було обрано студентів педагогічних спеціальностей університетів, що навчаються на різних курсах. Це дозволяє отримати більш точну картину щодо змін у формуванні лідерських якостей на різних етапах навчання. Загалом у дослідженні взяли участь 150 здобувачів, з яких 75 осіб були першокурсниками та другокурсниками, а 75 – студентами старших курсів (3-4 курсів).

Розподіл за спеціальностями виявився таким: 30% студентів навчалися за спеціальностями початкової освіти, 25% – за напрямом середньої освіти, 20% – за спеціальністю професійної освіти, 15% – у галузі спеціальної освіти, а 10% – за іншими педагогічними напрямами. Вибір цієї групи базувався на принципі максимізації різноманітності досліджуваних груп, що дозволяє виявити специфіку розвитку лідерських якостей у студентів різних педагогічних спеціальностей.

Крім того, важливим аспектом вибору групи стала рівновага між статтю та віком студентів. Вибірка була збалансована за статтю: серед студентів було 50% чоловіків та 50% жінок, що дозволяє виключити можливі перекоси, які могли б виникнути внаслідок переважання однієї статі. Це також важливо для вивчення особливостей лідерства, оскільки гендерні фактори можуть мати вплив на формування і прояв лідерських якостей.

Інструментарій дослідження включав стандартизовані методики, зокрема тестування за адаптованими шкалами оцінки лідерських компетенцій (наприклад, шкали Лідерської поведінки Стогділла) та анкетування для вивчення суб'єктивного уявлення студентів про лідерство. Для аналізу емоційного інтелекту, що тісно пов'язаний із лідерськими якостями, використовувався тест Д. Гоулмана. Крім того, застосовувались методи спостереження під час участі студентів у групових проєктах, що дозволило оцінити прояви лідерської поведінки в реальних ситуаціях.

Анкети містили питання, що стосувалися самооцінки студентами своїх лідерських здібностей, а також їхнього розуміння лідерства як явища. Запитання включали твердження на кшталт «Я здатний/здатна вести за собою

групу», «Я приймаю рішення навіть у складних ситуаціях» та інші, що дозволяють оцінити впевненість студентів у своїх лідерських якостях.

Для глибшого аналізу було використано методи тестування, які дозволяють оцінити різні аспекти лідерства, такі як: здатність до прийняття рішень, комунікативні навички, здатність до мотивації та впливу на інших, а також вміння працювати в команді. Один з основних інструментів дослідження – тест на визначення лідерських якостей, який дозволяє отримати кількісні дані про рівень розвитку цих якостей у студентів.

Для збору якісних даних були використані методи спостереження. Дослідники здійснювали спостереження за поведінкою студентів у групових заняттях, під час ділових ігор, тренінгів і презентацій, а також у позанавчальних ситуаціях, коли студенти організовували події або брали участь у волонтерських ініціативах. Спостереження дозволяє побачити, як студенти застосовують свої лідерські якості на практиці, в реальних умовах.

Ключовими критеріями для оцінки лідерських якостей стали наступні аспекти:

1. Ініціативність — здатність студентів проявляти ініціативу у навчальних і позанавчальних заходах.
2. Комунікабельність — уміння будувати ефективні комунікації з іншими людьми.
3. Здатність до прийняття рішень — готовність брати на себе відповідальність за прийняті рішення, вміння орієнтуватися в складних ситуаціях.
4. Мотивація інших — здатність мотивувати і надихати оточуючих на досягнення спільних цілей.
5. Адаптивність — здатність студентів адаптуватися до нових умов і швидко реагувати на зміни.

Ці критерії були адаптовані з урахуванням специфіки педагогічної діяльності, оскільки саме ці якості є необхідними для успішного виконання обов'язків майбутніх педагогів. Результати тестування та анкети дозволяють

отримати загальну картину щодо рівня розвитку цих якостей серед студентів і виявити фактори, що сприяють чи, навпаки, гальмують їхній розвиток.

Для аналізу зібраних даних було використано як кількісні, так і якісні методи. Кількісні дані, отримані через тести і анкети, були оброблені за допомогою статистичних методів, зокрема кореляційного аналізу, який дозволяє виявити взаємозв'язки між різними лідерськими якостями та їх розвитком у студентів. Якісні дані з результатів спостереження були оброблені через контент-аналіз, що дозволяє виявити тенденції та патерни поведінки студентів у ситуаціях, що потребують лідерських навичок.

Таким чином, методологія дослідження є комплексною та багатоплановою, що дозволяє отримати об'єктивну картину про рівень розвитку лідерських якостей у студентів педагогічних спеціальностей і створити на її основі рекомендації для подальшого розвитку цих якостей у освітньому процесі.

Емпіричне дослідження лідерських якостей студентів педагогічних спеціальностей стало важливим кроком на шляху до розуміння, як ці якості формуються в освітньому середовищі, особливо в контексті підготовки майбутніх педагогів. Метою дослідження було не лише виявити рівень розвитку лідерських якостей у студентів, а й з'ясувати фактори, які сприяють або перешкоджають цьому процесу. Для цього ми зібрали дані через анкетування, тестування та спостереження, що дозволило створити об'єктивну картину стану лідерських якостей у студентів на різних етапах їхнього навчання.

Анкета, проведена серед 150 студентів педагогічних спеціальностей, включала питання, які стосуються самооцінки студентами своїх лідерських якостей. Студенти відповідали на твердження, такі як «Я здатний/здатна приймати рішення в складних ситуаціях» або «Я маю достатньо здібностей для того, щоб вести за собою групу». Це дозволило визначити, які аспекти лідерства студенти оцінюють як найбільш розвинуті у собі, а які – як слабкі.

Загалом, результати анкетування показали, що студенти вважають себе достатньо впевненими у своїх лідерських якостях, однак ці впевненість часто є поверхневою. Більшість респондентів (понад 70%) зазначили, що готові брати на себе відповідальність, однак лише 45% з них вважають себе здатними реально впливати на групу або колектив. Це свідчить про те, що, хоча студенти мають позитивне уявлення про свої лідерські якості, в реальних ситуаціях їхня здатність до впливу та організації колективу є обмеженою.

Особливо важливим є розподіл відповідей за рівнем курсу. Студенти старших курсів (3-4 курс) виявили більш високу самооцінку у питаннях, що стосуються мотивації та організаційних здібностей. Це вказує на те, що з часом у студентів формується впевненість у своїх лідерських якостях, але ці зміни, ймовірно, мають спорадичний характер і не є результатом систематичного навчання.

З метою об'єктивної оцінки лідерських якостей у студентів було проведено тестування, яке включало завдання, що оцінюють здатність до прийняття рішень, комунікативні навички та вміння мотивувати інших. Для цього були використані стандартизовані тести, які дозволяють виміряти рівень розвитку лідерських компетенцій. Результати тестування продемонстрували певні закономірності, зокрема, виявлено, що студенти старших курсів показують вищі результати в тестах, що оцінюють здатність до прийняття рішень і комунікаційні навички. Більше того, майже 60% студентів 3-4 курсів продемонстрували високі або середні результати в категорії «Мотивація та вплив на інших». Це підтверджує гіпотезу, що підвищення рівня лідерських якостей відбувається у процесі навчання, хоча, як показали інші аспекти дослідження, цей розвиток не завжди є результатом спеціалізованих навчальних програм.

Проте, найбільше труднощів студентам завдавала категорія «Адаптивність», особливо в умовах непередбачуваних ситуацій. Лише 30% студентів показали високі результати в цій категорії. Це свідчить про те, що,

хоча студенти здатні до певного рівня організації та лідерства, вони все ще мають труднощі у гнучкому реагуванні на зміни та нестандартні ситуації.

Метод спостереження став важливим інструментом у дослідженні, оскільки дозволив оцінити практичне застосування лідерських якостей студентів у реальних ситуаціях. Спостереження проводилися під час групових проєктів, ділових ігор, тренінгів і презентацій. Виявилося, що в групових проєктах студенти проявляли значний рівень ініціативності, однак часто брали на себе лідерські ролі лише у тих випадках, коли це було необхідно або коли інші члени групи не брали на себе відповідальність. Це свідчить про певну нерівність у розподілі лідерських ролей у колективі, що може бути пов'язано з недоліками в організації навчального процесу.

У позанавчальних ситуаціях, коли студенти організовували культурні або волонтерські події, вони демонстрували кращі результати в категоріях «Мотивація інших» і «Комунікабельність». Студенти виявляли здатність до ефективної комунікації та залучення інших до спільної діяльності. Це вказує на те, що соціальна активність поза навчанням має великий потенціал для розвитку лідерських якостей, оскільки вона сприяє реальній взаємодії та співпраці.

Одним з важливих аспектів дослідження було виявлення факторів, що сприяють або, навпаки, перешкоджають розвитку лідерських якостей у студентів. Згідно з результатами дослідження, основними чинниками, що впливають на рівень розвитку лідерства, є:

1. Організація освітнього процесу. Студенти, які брали участь у інтерактивних заняттях, семінарах, тренінгах, де було акцентовано на розвитку комунікативних та організаторських навичок, показали кращі результати у тестах на лідерство. Це підтверджує важливість застосування активних методів навчання, які стимулюють студентів до розв'язання практичних завдань.

2. Позанавчальна діяльність. Студенти, які активно брали участь у волонтерських проєктах, організації заходів, виявили більш високий рівень розвитку таких якостей, як здатність мотивувати інших, комунікабельність і

організаторські здібності. Це підтверджує важливість розвитку лідерства поза межами класної кімнати.

3. Індивідуальні особливості студентів. Згідно з результатами дослідження, студенти з більш розвиненими комунікативними здібностями мали кращі результати в тестах на лідерські якості. Однак виявлено, що деякі студенти, навіть якщо вони мають високу самооцінку, не можуть проявити себе лідерами в реальних ситуаціях через низьку здатність до адаптації або нерішучість.

Загалом, результати емпіричного дослідження показали, що розвиток лідерських якостей у студентів педагогічних спеціальностей залежить від багатьох факторів. Найбільш ефективним у цьому контексті є комплексний підхід, який поєднує активні методи навчання, участь студентів у позанавчальних заходах та розвиток особистих якостей. Однак для досягнення максимального результату необхідно вдосконалювати освітній процес і створювати умови для практичного застосування лідерських навичок.

3.2. Рекомендації майбутнім педагогам щодо розвитку лідерських якостей

У світі, де успіх на роботі та в суспільстві все більше залежить від особистих якостей, лідерські здібності є необхідною складовою для майбутнього педагога. Лідерські якості є важливим аспектом професійної підготовки, особливо для студентів педагогічних спеціальностей. Вони не лише забезпечують успіх у кар'єрі, але й визначають ефективність взаємодії в команді, спроможність мотивувати інших та здійснювати важливі соціальні та освітні зміни. Розвиток лідерських якостей у студентів є багатогранним процесом, який вимагає системного підходу та активної участі в освітній і позанавчальній діяльності. Виходячи з результатів емпіричного дослідження лідерських якостей студентів педагогічних спеціальностей, а також враховуючи

теоретичні засади розвитку лідерства, можна виділити низку ключових рекомендацій для студентів щодо розвитку своїх лідерських якостей. Оскільки лідерство є складним багатовимірним явищем, важливо комплексно підходити до його розвитку. Рекомендації будуть поділені на кілька важливих напрямів, зокрема: саморозвиток, освітня та позанавчальна діяльність, міжособистісні комунікації, а також підтримка педагогічного середовища.

1. Саморозвиток та самооцінка лідерських якостей

Для студентів педагогічних спеціальностей, які будуть працювати в освітній сфері, важливо зрозуміти, що лідерство не є природною даністю, а результатом постійної роботи над собою. Лідерство – це не лише зовнішні прояви активності або високі соціальні статуси. Воно починається з самопізнання і саморозвитку. Тому одним із перших кроків на шляху до розвитку лідерських якостей є систематична робота над власною особистістю. Для студентів, які прагнуть розвивати свої лідерські якості, першим кроком є саморозвиток і рефлексія. Важливо зрозуміти, що лідерські якості не проявляються одномоментно, а формуються впродовж тривалого часу, завдяки внутрішній мотивації та бажанню змінювати себе на краще. Тому майбутні педагоги мають розвивати такі внутрішні якості, як:

➤ Самоаналіз та рефлексія. Студенти мають постійно аналізувати свої вчинки, оцінювати успіхи та невдачі в процесі комунікації, взаємодії з іншими людьми, і брати на себе відповідальність за будь-які результати. Рефлексія допомагає виявити слабкі місця та визначити стратегії для їх усунення.

➤ Наслідування позитивних прикладів. Важливо вивчати досвід відомих лідерів, педагогів, соціальних активістів, а також інших осіб, чия діяльність викликає захоплення. Однак, важливо не просто копіювати чужі стратегії, а адаптувати їх до власного стилю.

➤ Розвиток емоційного інтелекту. Лідер має бути в змозі контролювати свої емоції, розуміти емоції інших та ефективно використовувати їх для створення гармонійної атмосфери в групі. Регулярна практика самоконтролю,

медитацій та інших технік, що допомагають розвивати емоційну стійкість, є важливими складовими розвитку лідерства.

2. Освітня діяльність і її роль у розвитку лідерських якостей

Лідерство активно формується в процесі навчання. Студенти повинні використовувати свої академічні досягнення як майданчик для розвитку важливих лідерських компетенцій, таких як стратегічне мислення, прийняття рішень, організація командної роботи та управлінські навички. Ось кілька рекомендації щодо розвитку лідерських якостей у освітньому процесі:

➤ Активна участь у групових проектах. Для розвитку організаторських здібностей важливо брати активну участь у навчальних проектах, де можна проявити лідерські навички. Як правило, студентам надаються можливості для роботи в команді, де вони можуть не лише навчитися працювати в групі, але й виступати в ролі лідера. Це дає шанс реалізувати свої стратегії щодо координації, делегування та мотивування інших.

➤ Розв'язання проблем в умовах невизначеності. Лідери повинні вміти приймати рішення в складних ситуаціях. Для цього необхідно активно брати участь у дискусіях, де потрібно висловлювати свою думку, аргументувати свою позицію, шукати компроміси. Це допомагає розвивати критичне мислення і здатність знаходити оптимальні рішення навіть в умовах невизначеності.

➤ Залучення до навчальних тренінгів і семінарів. Сучасні університети часто пропонують студентам різноманітні тренінги та семінари, присвячені розвитку лідерських якостей, що включають вправи на командну взаємодію, постановку та досягнення цілей, управління проектами. Участь у таких заходах допомагає не тільки розвинути практичні навички лідерства, а й дозволяє отримати безцінний досвід роботи з іншими студентами.

3. Позанавчальна діяльність як шлях до розвитку лідерських якостей

Позанавчальна діяльність є важливим компонентом розвитку лідерських якостей, оскільки надає можливість студентам брати на себе організаційні ролі, взаємодіяти з різними соціальними групами та проявляти ініціативу поза межами аудиторії. Участь у таких активностях дозволяє студентам не лише

отримати нові навички, а й випробувати себе в реальних життєвих ситуаціях. Варто відмітити певні рекомендації щодо позанавчальної діяльності:

➤ Організація та участь у заходах. Студенти можуть активно брати участь у різноманітних позанавчальних заходах, таких як конференції, семінари, виставки, культурні події, а також самі організовувати подібні ініціативи. Це дозволяє отримати досвід у плануванні, управлінні часом та ресурсами, а також у вирішенні конфліктних ситуацій.

➤ Волонтерство та соціальні проекти. Багато студентів педагогічних спеціальностей активно займаються волонтерською діяльністю, працюючи з дітьми, молоддю чи людьми похилого віку. Така діяльність дає студентам унікальні можливості для розвитку емпатії, здатності мотивувати людей та працювати в умовах соціальних викликів.

➤ Використання можливостей для міжкультурної комунікації. Важливою частиною розвитку лідерських якостей є здатність працювати в міжнародному контексті. Тому участь у програмах обміну, міжкультурних проектах та навчальних програмах за кордоном дає можливість студентам розширювати свої горизонти, набувати нових поглядів на різні соціальні та культурні питання.

4. Міжособистісні комунікації та їх роль у розвитку лідерства

Високий рівень комунікаційних навичок є основою для ефективного лідерства. Лідер повинен уміти слухати інших, давати конструктивну зворотну інформацію, а також вести дискусії таким чином, щоб залучати всіх учасників до прийняття рішень. Студентам необхідно вдосконалювати свої комунікаційні навички, зокрема вміння знаходити спільну мову з різними людьми, вести переговори та правильно формулювати свої думки. Зокрема, майбутнім педагогам для формування лідерських якостей слід розвивати такі комунікаційні навички:

➤ Розвиток активного слухання. Лідер повинен вміти слухати, а не лише говорити. Розвиток активного слухання допомагає краще розуміти потреби та ідеї інших людей, що є важливим для мотивації та роботи в команді.

➤ Практика публічних виступів. Вміння говорити перед аудиторією є важливою частиною лідерської діяльності. Студенти можуть активно працювати над своїми ораторськими здібностями, виступаючи на конференціях, семінарах, а також беручи участь у дебатах.

➤ Ефективна зворотна зв'язок. Лідери повинні вміти давати конструктивну зворотну зв'язок, яка сприяє розвитку інших. Вміння правильно формулювати коментарі, не критикуючи особистість, а звертаючись до конкретних аспектів діяльності, дозволяє підтримати мотивацію та підвищити ефективність роботи команди.

5. Підтримка педагогічного середовища

Розвиток лідерських якостей вимагає створення умов для їх формування в межах університету та педагогічного середовища. Важливо, щоб студенти мали доступ до ресурсів, які сприятимуть їхньому особистісному та професійному зростанню. Ось кілька рекомендації щодо підтримки середовища для розвитку лідерських якостей:

➤ Розвиток культурної та освітньої інфраструктури. Університети повинні забезпечувати студентам доступ до різноманітних можливостей для розвитку лідерських якостей через організацію тренінгів, майстер-класів, дебатів, а також створення спеціалізованих центрів для розвитку лідерства.

➤ Створення підтримуючого середовища. Важливо, щоб викладачі, ментори та адміністрація університету активно підтримували студентів у їхньому прагненні розвивати лідерські якості, пропонуючи їм можливості для реалізації своїх ініціатив, надаючи зворотну зв'язок та мотивацію.

Отже, розвиток лідерських якостей у студентів педагогічних спеціальностей є важливим компонентом їхньої підготовки до майбутньої професії. Лідерські якості – це не тільки здатність організовувати і вести за собою інших, але й уміння приймати рішення, ефективно комунікувати та адаптуватися до змін. Враховуючи багатогранність цього процесу, студентам слід постійно працювати над собою, брати участь у навчальних та позанавчальних заходах, активно розвивати комунікативні навички та

створювати умови для формування лідерських якостей як у академічному, так і в практичному середовищі.

Висновок до розділу 3

В даному розділі ми досліджували формування лідерських якостей у майбутніх педагогів через емпіричне дослідження. Основна мета дослідження полягала в оцінці рівня розвитку лідерських якостей і виявленні чинників, що на них впливають. Методологія включала кількісні й якісні методи, такі як анкети, тести та спостереження, що дозволило отримати об'єктивну картину стану лідерства серед студентів. Вибірка включала 150 студентів різних курсів і педагогічних спеціальностей, що дозволило порівняти рівень лідерських якостей у першокурсників і старшокурсників.

Результати анкетування показали, що студенти мають позитивну самооцінку своїх лідерських якостей, але їхня здатність впливати на групу є обмеженою. Тестування виявило високі результати серед старших курсів у здатності до прийняття рішень та мотивації інших, але значні труднощі в адаптивності до непередбачуваних ситуацій. Спостереження підтвердили, що студенти часто беруть на себе лідерські ролі лише за потреби, вказуючи на нерівність у розподілі лідерських функцій.

Основними чинниками розвитку лідерських якостей є організація освітнього процесу, позанавчальна діяльність і індивідуальні особливості студентів. Важливим є також розвиток емоційного інтелекту та комунікативних навичок. У результаті дослідження було зроблено висновок, що комплексний підхід, який включає активне навчання, позанавчальну активність та розвиток особистих якостей, є найбільш ефективним для формування лідерських якостей у майбутніх педагогів.

ВИСНОВОК

Формування лідерських якостей у майбутніх педагогів є важливим аспектом їх професійного розвитку, що значною мірою впливає на їх здатність ефективно здійснювати освітній процес, забезпечувати належну організацію роботи з здобувачами освіти та сприяти їх соціалізації й розвитку. Лідерські якості не обмежуються лише управлінськими чи організаційними вміннями, але й охоплюють широку палітру особистісних характеристик, таких як комунікабельність, емоційна стабільність, здатність до прийняття рішень, мотивація інших та здатність працювати в команді. У результаті цього дослідження були визначені основні підходи до формування лідерських якостей у майбутніх педагогів, а також запропоновані ефективні стратегії для їх подальшого розвитку.

Під час дослідження було розглянуто ряд методологічних аспектів, що стосуються формування лідерства у студентів, зокрема акцентовано увагу на важливості особистісного розвитку, активній участі в освітній та позанавчальній діяльності, а також розвитку комунікативних та організаційних навичок. Дослідження підтвердило важливість комплексного підходу до розвитку лідерських якостей, що охоплює як теоретичні, так і практичні аспекти навчання, соціальної взаємодії та організації групової діяльності. Зокрема,:

1. *Роль особистісного розвитку у формуванні лідерських якостей.* Особистісне зростання є основою для розвитку лідерських якостей, оскільки саме через усвідомлення власних сильних і слабких сторін, через самопізнання, студенти можуть спрогнозувати свої можливості як майбутні лідери. Це дозволяє студентам педагогічних спеціальностей більш осмислено підходити до вирішення проблем, організації роботи в команді, а також розвитку своїх навичок і вмінь. Протягом дослідження було показано, що високий рівень самоусвідомлення та впевненості у своїх силах сприяє розвитку лідерських

якостей, особливо у складних та стресових ситуаціях, що є поширеними у педагогічній практиці.

Особливу увагу варто приділити розвитку емоційної стабільності, яка є необхідною для лідера в умовах високої відповідальності та емоційного навантаження. Лідер, який здатен зберігати спокій у стресових ситуаціях, може не тільки ефективно приймати рішення, але й мотивувати свою команду до досягнення поставлених цілей.

2. Важливість комунікаційних навичок у контексті педагогічної діяльності. Дослідження підтвердило важливість розвитку комунікативних та міжособистісних навичок для майбутніх педагогів. Лідер, особливо в освітній сфері, має бути здатним ефективно взаємодіяти з різними соціальними групами, до яких належать учні, колеги, батьки, а також представники адміністрації та громади. Майбутні педагоги повинні вміти не тільки передавати інформацію, але й слухати, реагувати на зворотний зв'язок і надавати підтримку своїм колегам та підлеглим. Активне слухання, здатність до емпатії та розвиток емоційного інтелекту є основними складовими успішного лідерства.

Комунікація в педагогічній діяльності виходить за межі простого обміну інформацією – це процес, що включає в себе мотивацію, створення атмосфери підтримки та довіри в команді. Розвиток таких якостей у майбутніх педагогів є важливим для їхнього майбутнього успіху як лідерів, адже здатність до встановлення продуктивних контактів є основою для створення позитивного навчального середовища та ефективної організації освітнього процесу.

3. Організаційні та управлінські здібності як складова лідерства. Успіх лідера в педагогічному середовищі значною мірою залежить від його організаційних здібностей, здатності планувати, координувати і делегувати завдання. Формування таких здібностей у майбутніх педагогів є важливою частиною їх професійної підготовки. Практика в організації групових проєктів, участь у позанавчальних заходах, де студентам доводиться брати на себе відповідальність за виконання завдань, дозволяє розвивати навички управлінського планування і контролю. Це також сприяє формуванню стратегії

прийняття рішень і адаптації до змін, що є важливими як для освітнього процесу, так і для майбутньої професійної діяльності. Лідери повинні вміти делегувати обов'язки, ефективно використовувати ресурси, а також координувати діяльність команди. Студенти, які активно займаються плануванням і реалізацією освітніх чи позанавчальних проєктів, набувають цінних організаційних навичок, які допоможуть їм у майбутній кар'єрі.

4. Стратегії прийняття рішень та адаптивність у лідерстві. Прийняття рішень є основною лідерською компетенцією, яка потребує не лише розумових здібностей, але й емоційної зрілості та здатності до адаптації. Лідери повинні бути здатними оцінювати наслідки своїх рішень, а також швидко адаптуватися до нових ситуацій. Під час дослідження було з'ясовано, що саме здатність до адаптації в умовах невизначеності і швидких змін є однією з найбільш важливих якостей успішного лідера. Майбутні педагоги, які розвивають ці навички під час навчання, отримують можливість стати більш ефективними лідерами в майбутньому.

5. Моральні принципи та мотивація в контексті лідерства. Лідер не може бути успішним без високих моральних стандартів. Професійні педагоги, які займають лідерські позиції, мають встановлювати високі етичні норми для себе та своїх підлеглих. Розвиток моральних принципів є важливим елементом лідерства, оскільки від цього залежить довіра учнів, батьків та колег. Студенти педагогічних спеціальностей повинні розуміти, що лідерство в освіті неможливе без етичної відповідальності за свої дії та вчинки.

Висока мотивація як самого лідера, так і його команди, є необхідною умовою для досягнення успіху. Лідер повинен бути здатним не лише досягати поставлених цілей, але й надихати інших на їх досягнення, підтримувати інтерес і залученість до спільної роботи. Студенти, які активно працюють над розвитком своїх мотивуючих здібностей, зможуть ефективно вести свої команди до успіху в майбутньому.

6. Перспективи розвитку лідерських якостей у майбутніх педагогів. Ураховуючи важливість формування лідерських якостей для професійної

діяльності майбутніх педагогів, освітні програми повинні бути спрямовані на комплексний розвиток цих якостей. Це включає інтерактивні методи навчання, участь у практичних заходах, організацію навчальних і позанавчальних проєктів, а також активне застосування різноманітних стратегій мотивації та управління. Враховуючи сучасні вимоги до педагогічної діяльності, заклади вищої освіти повинні активно сприяти розвитку лідерських якостей у своїх студентів, підготовлюючи їх до виконання важливих ролей у сучасному освітньому просторі.

Таким чином, розвиток лідерських якостей у майбутніх педагогів є ключовим аспектом їхньої професійної підготовки. Підвищення рівня особистісного розвитку, організаційних і комунікативних навичок, а також здатності до прийняття рішень і адаптації до змін забезпечить їх успішну кар'єру в галузі освіти та зробить їх ефективними лідерами, здатними впливати на розвиток здобувачів освіти і суспільства в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Александров, Ю.В. Психологічні аспекти лідерства. Лідери ХХІ століття. *Формування особистості харизматичного лідера на основі гуманітарних технологій: матер. наук. конф.. 21-22 вересня, 2017, Харків: НТУ «ХП»*. С. 152–154.
2. Алексєєнко-Лемовська Л. Формування лідерських якостей у студентів гуманітарних спеціальностей в закладі вищої освіти. *Вісник НАУ. Серія: Педагогіка. Психологія* – 2023, 1(22). С. 17-25.
3. Алфімов, Д. В. Зміст феномену «лідерські якості особистості». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. Запоріжжя*, 11 (64), С. 44–51.
4. Алфімов Д. В. Лідерські якості особистості школяра / Д. В. Алфімов // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2013. Вип. 33. С. 446-451. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2013_33_75.
5. Бабкова-Пилипенко Н. П. Формування лідерських якостей майбутніх економістів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Ялта, 2011. 20 с.
6. Бачинська Є. Механізм формування інноваційного освітнього простору в регіоні. *Педагогіка і психологія*. 2007. № 1(54). С. 79–88.
7. Бойко А.М. Освітній менеджмент як засіб формування педагогічної культури. *Культуролог: альманах / Кафедра культурології ПДПУ імені В.Г. Короленка*. Полтава, 2008. №1. 186 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ Перун, 2002. 1440 с
9. Волкова Н.П., Наход С.А., Крижановська Г.І. До питання про лідерські якості викладача закладу вищої освіти та шляхи їх розвитку в умовах аспірантури. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2019. № 2 (18). С. 30–38.

10. Гармаш С. Лідерські якості особистості керівника як запорука успіху / С.А. Гармаш, О.Е. Гашутіна // *Управління інноваційними проектами та об'єктами інтелектуальної власності*. 2009. С. 37–44.

11. Головешко, Б. Р. Про деякі проблеми розвитку лідерських якостей у студентів вищих навчальних закладів. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : зб. наук. пр. / НТУ «ХПІ», ред.: Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. Г. РОМАНОВСЬКИЙ. Харків, 2012. Вип. 32-33(36-37). С. 89-96.

12. Головешко Б. Р. Педагогічні умови формування лідерських якостей у майбутніх фахівців з адміністративного менеджменту у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2017. 20 с.

13. Іванова О.М. Педагогічне лідерство як фактор підвищення ефективності навчального процесу. *Вісник Львівського університету. Серія: Педагогічні науки*. 2022. № 38. С. 147–154.

14. Карманенко В. В. Педагогічні умови формування лідерських якостей у студентів економічних університетів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Умань, 2019. 20 с.

15. Коваль В.В. Педагогічне лідерство: сутність, структура, функції. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*. 2021. № 15(1). С. 53–61.

16. Коркішко О., Завалій Є. Проблема лідерства у психолого-педагогічній науці: суть, класифікація та функції. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2022, №. 2 (102). С. 7-17.

17. Костиця, І.В. Формування лідерської позиції майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах (дис... канд. пед. наук). НТУ «Харківський політехнічний інститут». Харків, Україна. 2018. 20 с.

18. Кравченко О.В. Творче освітнє середовище як умова підготовки до самовиявлення майбутнього викладача. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020 р., № 69, Т. 2. С. 192-196.

19. Ліба Н. С., Роман К. А. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх вчителів. Міжнародний науковий журнал «ОСВІТА І НАУКА». Випуск 2(35), 2023. С. 180-184.

20. Мараховська Н. В. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у процесі навчання дисциплін гуманітарного циклу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2009. 20 с.

21. Мельниченко Л. Особистісно-орієнтоване освітнє середовище як фактор розвитку креативності здобувачів. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2018. № 1 (15). С. 117–124.

22. Мороз В. П. Організаційно-педагогічні умови формування лідерських якостей студентів вищих навчальних закладів у процесі діяльності органів студентського самоврядування : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Старобільськ, 2015. 20 с.

23. Нестуля, С. І. Дидактичні основи формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів з менеджменту. Полтава: ПУЕТ, 2019. 20 с.

24. Оксфордський тлумачний словник із психології. URL: <https://809.slovaronline.com/>

25. Освітнє лідерство: від теорії до практики : монографія / за наук. ред. В. Р. Міляєвої ; Київ ; Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2021. 296 с.

26. Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості : [монографія] / Р. О. Семенова, О. Л. Музика, Д. К. Корольов та ін.; [за ред. Р. О. Семенової]. К.-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 228 с. ISBN 978-966-189-338-1

27. Пархоменко О. Роль освітнього середовища у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2019. № 2(39). С. 89–94.

28. Педагогіка лідерства : монографія / О. Романовський, В. Михайличенко, Л. Н. Грень. Харків: НТУ «ХП», 2018. 496 с.

29. Полякова Г. Вплив освітнього середовища ВНЗ на формування професійної компетентності фахівця. *Вища школа*. 2010. № 10. С. 78–87.

30. Пометун Олена. Формування цінностей учнів – виклик сучасної освіти. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2023: Матеріали доповідей*. С. 229-233.

31. Садохіна К.С. Психолого-педагогічні умови формування лідерських якостей підлітків. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України*. 2010. Випуск 9. С. 439 – 448.

32. Семенов О.М. Педагогічне лідерство як чинник розвитку освітньої системи. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2020. № 8(154). С. 136–143.

33. Семченко Н. О. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2005. 20 с.

34. Сергеева Л. М. Лідерство: навч. посібн. / Л.М. Сергеева, В.П. Кондратьєва, М. Я.Хромей. Івано_Франківськ, «Лілея НВ». 2015. 296 с.

35. Соціологія: словник термінів і понять / упор.: Є. А. Біленький, В. М. Дебой, М. А. Козловець, А. А. Котвицький, І. В. Саух, В. О. Федоренко, В. О. Цибульський, В. О. Жаловага; за ред.: Є. А. Біленького, М. А. Козловця. К.: Кондор, 2006. 372 с.

36. Тітова Г. В. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування спортивних лідерських якостей в учнів основної школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2016. 20 с.

37. Чумак В. Формування освітнього середовища вищого навчального закладу як чинника розвитку професійної компетентності майбутніх учителів. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2018. № 1(32). С. 11–16.

38. Ягоднікова В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи : дис.

... канд. пед. наук : 13.00.07 / Вікторія Вікторівна Ягоднікова. Одеса : Піденноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського, 2005. 20 с.

39. Ялліна В. Л., Хіцан Д. Ю. Розвиток лідерських якостей здобувачів вищої освіти. *Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 16-18 березня 2023 року*. Харків. С. 1049-1051.

40. Adair J. *Develop Your Leadership Skills* / John Adair. Kogan Page Publishers, 2007. 89 p.

41. Aleksieienko-Lemovska L. Psychologiczno-pedagogiczne uwarunkowania kształtowania się cech przywódczych u studentów instytucji szkolnictwa wyższego o specjalności psychologia. *Knowledge, Education, Law, Management* 2022 № 4 (48). 3-9 p.

42. Anderson M. Transformational Leadership in Education: A Review of Existing Literature. *International Social Science Review*. Vol. 93, No. 1 (September 2017), pp. 1-13

43. Fullan M. The Change Leader. *Educational Leadership*. 2002. № 59(8). P. 16–20.

44. Fullan M. What's Worth Fighting for in the Principalsip? / M. Fullan. New York: Teachers College Press. 2008. 80 p.

45. García-Martínez I. & Tadeu P. The influence of pedagogical leadership on the construction of professional identity. Systematic review. *Journal of Social Studies Education Research*. 2018: 9 (3), p. 145-162.

46. Gronn P. Leadership as an Identity: Constructions and Deconstructions. *The Journal of Educational Administration*. 2003. № 41(3). P. 271–294.

47. [James J. Gibson](#) (1977), The Theory of Affordances. In *Perceiving, Acting, and Knowing*, Eds. Robert Shaw and John Bransford, [ISBN 0-470-99014-7](#)

48. Leader. Wikipedia. URL: <https://simple.wikipedia.org/wiki/Leader>.

49. Marchenko, O. (2023). Research of the influrnce factors of the educationfl environment of the institution on the formation of professional and social characteristics of future specialists. *European Science*, 3 (sge20-03), 117–126. <https://doi.org/10.30890/2709-2313.2023-20-03-015>

50. Tubin, D. Leadership identity construction practices. *Educational Management Administration & Leadership*, 2017, 45(5), 790-805.

51. Wong K. & Leung D. Creating a Learning Culture: The Role of Leadership and Collaboration. *Journal of Education for Library and Information Science*. 2008. № 49(4). P. 239–256.

ДОДАТКИ

АНКЕТА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Інструкція:

Ця анкета спрямована на вивчення лідерських якостей у студентів педагогічних спеціальностей. Ваша чесність у відповідях є важливою для забезпечення точності дослідження. Всі дані будуть використовуватись тільки в наукових цілях, а ваша анонімність гарантована.

1. Загальна інформація

1.1. Ваш курс:

- 1 курс
- 2 курс
- 3 курс
- 4 курс
- 5 курс

1.2. Спеціальність:

- Початкова освіта
- Середня освіта
- Спеціальна освіта
- Професійна освіта
- Інша (вказіть) _____

1.3. Ваш вік: _____

2. Оцінка лідерських якостей

Відповідайте на наступні питання, вказуючи, наскільки ви згодні з кожним твердженням. Для цього використовуйте шкалу від 1 до 5, де: 1 — повністю не згоден(на), 2 — скоріше не згоден(на), 3 — нейтрально, 4 — скоріше згоден(на), 5 — повністю згоден(на).

2.1. Я вважаю себе здатним/здатною вести за собою групу.

1 2 3 4 5

2.2. Я легко приймаю рішення в складних ситуаціях.

1 2 3 4 5

2.3. Я завжди готовий(а) брати на себе відповідальність за прийняті рішення.

1 2 3 4 5

2.4. Я маю достатньо навичок для мотивації інших до досягнення спільної мети.

1 2 3 4 5

2.5. Я можу ефективно організувати роботу в команді.

1 2 3 4 5

2.6. Я здатний(на) адаптуватися до змін у стресових ситуаціях.

1 2 3 4 5

2.7. Я відчуваю себе комфортно при необхідності приймати непопулярні рішення.

1 2 3 4 5

2.8. Я здатний(на) надихати інших на досягнення спільних цілей.

1 2 3 4 5

3. Оцінка реального застосування лідерських якостей

Ці питання мають на меті з'ясувати, як ви використовуєте свої лідерські якості в реальному житті, зокрема під час навчання та позанавчальних заходів.

Відповідайте на питання, спираючись на ваш досвід.

3.1. Чи брали ви участь у організації будь-яких позанавчальних заходів (конференції, культурні заходи, волонтерські ініціативи тощо)?

- Так
- Ні

3.2. Якщо так, у якій якості ви брали участь?

- Лідер команди
- Член команди
- Спостерігач
- Інше (вказіть) _____

3.3. Як би ви оцінювали свою здатність вести команду під час таких заходів?

- Дуже низька

- Низька
- Середня
- Висока
- Дуже висока

4. Самооцінка розвитку лідерських якостей

4.1. Які з наступних якостей ви вважаєте найбільш розвинутими у собі?
(Виберіть до трьох найбільш важливих якостей)

- Ініціативність
- Мотивація інших
- Прийняття рішень
- Організаційні здібності
- Адаптивність
- Комунікабельність

4.2. Як часто ви практикуєте використання своїх лідерських якостей у навчанні та в позанавчальних ситуаціях?

- Дуже рідко
- Рідко
- Іноді
- Часто
- Дуже часто

5. Загальні питання

5.1. Які фактори, на вашу думку, найбільше сприяють розвитку ваших лідерських якостей у навчальному процесі? (Виберіть до трьох найбільш важливих факторів)

- Інтерактивні методи навчання (групові роботи, дискусії, тренінги)
- Можливість брати участь у позанавчальних заходах
- Викладання з акцентом на розвиток лідерських якостей
- Практичний досвід роботи з групами чи командами
- Особисті характеристики (самооцінка, впевненість, мотивація)

5.2. Які методи або стратегії, на вашу думку, могли б покращити розвиток лідерських якостей у студентів педагогічних спеціальностей? (Відкриті відповіді)

Дякуємо за участь у дослідженні!